

Наталія Дічек – доктор педагогічних наук, професор, завідувачка відділу історії та філософії освіти Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ, Україна.

Коло наукових інтересів: історія української та зарубіжної освіти, методологія історико-педагогічних досліджень, педагогічна персоналістика, зарубіжне макаренкознавство, питання філософії освіти.

✉ n.p.dichuk@gmail.com

id <https://orcid.org/0000-0002-2185-3630>

УДК 37.016:908:930.1(477)

<https://doi.org/10.32405/2411-1317-2025-3-130-145>

Подано до редакції: 22.06.2025

Прийнято після рецензування: 29.08.2025

Затверджено до друку: 20.09.2025

Опубліковано: 30.09.2025

ПОТЕНЦІАЛ ОСВІТНЬОГО КРАЄЗНАВСТВА У ФОРМУВАННІ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ: ДЕЯКІ ПРАКТИЧНІ НАПРЯМИ

Анотація. У статті викладено авторську рефлексію потенційних можливостей усно-історичних розвідок у контексті осучаснення об'єктно-предметної і методологічної сфери освітнього краєзнавства в руслі викликів доби воєнного стану, спричиненого збройною російською агресією проти України.

Мету статті реалізовано в таких завданнях: обґрунтовано доцільність масового (йдесться про шкільну та студентську молодь) цілеспрямованого використання ресурсів проєктної краєзнавчої роботи щодо документування свідчень учасників, самовидців воєнних дій або їх наслідків, що сприятиме створенню новітнього наративу національної історії крізь призму локальних/регіональних даних; аргументовано доцільність спрямувати практичний формат локальних комеморативних заходів на увічнення пам'яті воїнів ЗСУ – колишніх учнів/студентів та учителів/викладачів місцевих навчальних закладів різних рівнів, а також колишніх мешканців міст і сіл (регіонально/локальний рівень); окреслено шляхи використання методу усної історії як джерела активного формування в молоді української національної та громадянської ідентичності, віднесених до основних елементів формування здатності держави протистояти внутрішнім і зовнішнім безпековим загрозам; доведено сенс поєднання методів усної історії та біографістики для створення усноісторичного образу захисника України, громадського активіста – волонтера тощо.

Умотивовано, що нині краєзнавча активність має сприяти задоволенню суспільної потреби забезпечення національної єдності на основі організації спільної комеморації, присвяченої учасникам, жертвам і героям трагічних і водночас звитязних подій протипу українців воєнній агресії. Комеморативні практики не лише згуртовують представників громади (локальний рівень), а й природно формують спільну історичну пам'ять про події, своїх героїв як на локальному, так і на державному рівні.

Ключові слова: освітнє краєзнавство; історична пам'ять; історичне краєзнавство; усна історія; національна самоідентифікація; комеморація; документування свідчень російсько-української війни; інтерв'ю.

Постановка проблеми. Унаслідок полісемантичності ключових понять, зазначених у назві статті, почнемо зі стислого викладу їх розуміння, якого, з-поміж інших відомих варіантів, дотримуватимемося. Так, освітньо-історичне краєзнавство розглядаємо як мікрорівень

історичного краєзнавства. Про своє авторське бачення доцільності оновлення поняттєво-термінологічного тезауруса узвичаєних з 1990-х років галузей гуманітарного знання «краєзнавство», «педагогічне краєзнавство» розлого писали у попередній статті (Дічек, 2024). Тому лише коротко пояснимо, що ґрунтуючись на численних теоретико-методологічних обґрунтуваннях істориків (українських – Я. Верменич, І. Колесник, О. Реснт, І. Смолій, зарубіжних – J. Amato, A. Confino, B. Lancaster, R. Hartshorne), які, проте демонструють не лише розмаїття підходів і думок, а й постійні пошуки оновлення дослідницьких підходів, чого вимагає швидко змінюваний глобалізований науковий світ, історичну регіоналістику розглядаємо як конвенційний складник мультидисциплінарного наукового напрямку «регіоналістика». Водночас історичну регіоналістику вважаємо певною умовною цілісністю стосовно поняття «історичне краєзнавство», яке зарубіжні дослідники часом ототожнюють з історичною регіоналістикою, або обидві галузі розглядають як споріднені. Іншим широко вживаним терміном, близьким до них, є «локальна історія». Але на нашу думку, це поняття субстанціональне, за своєю суттю практично тотожне узвичаєному в нашому дискурсі поняттю «краєзнавство».

Відповідно, «освітнє краєзнавство», тлумачимо як складник «історичного краєзнавства», а «історико-освітнє краєзнавство» – як ще вужчу галузь, або підгалузь «освітнього краєзнавства». Отже, основою розроблення «освітнього краєзнавства» має визнаватися методологія історичної науки, водночас необхідною умовою є залучення, залежно від об'єкта вивчення, методів статистики, соціології, етнології тощо.

Щодо поняття «історична пам'ять», то, по-перше, поділяємо думку польського філософа Владислава Татаркевича¹ про те, що поняття, якими послуговуються гуманітарні науки є загалом «відкритими», а визначеність властива лише поняттям логіки та математики (Татаркевич, 2001). По-друге, як і з описаними вище тлумаченнями ключових понять статті, поняття «історична пам'ять» належить до багатовимірних, багатоаспектних і часом дискусійно потлумачуваних понять. Можливо, тому, що воно одночасно характеризується як сукупність донаукових, наукових, квазінаукових і позанаукових *знань*, а також *уявлень* членів соціуму про спільне минуле; воно існує і в колективному, і в індивідуальному вимірі, на рівні державних канонів і буденної свідомості. Або, як визначає професор О. Удод в «Енциклопедії історії України», історична пам'ять – «складний, до кінця не розпізнаний соціокультурний феноменом, дослідження якого можна зарахувати до найактуальніших проблем сучасної гуманітаристики» (Удод, 2021).

До того ж у науковому обігу функціонує чимало дотичних чи близьких до нього за суттю понять і термінів. Огляд розмаїття підходів до їхнього розуміння, їхню критику вже здійснено у багатьох дослідженнях (Зерній, 2006; Киридон, 2009, 2016, 2017; Кудряченко, 2021).

Тому на підставі виконаного нами дискурсивного аналізу численних українських та зарубіжних джерел теоретичні підвалини власних міркувань ґрунтуємо на розмірковуваннях/підходах американських дослідників, згідно з якими поняття «історична пам'ять» відображає спосіб, у який «групи, колективи та нації конструюють (створять) спеціальні наративи про історичні періоди чи події та ідентифікують себе з конкретними людьми. Історичні меморії лежать в основі соціальної та політичної ідентичності» (St. Lowrence, 2024). Наведене визначення взято з вебсторінки американського університету Сейнт-Лоуренс (St. Lowrence, USA), де окреслено бачення підготовки студентів з навчального курсу «Історична пам'ять». Наголошено, що курс охарактеризовано як важливий для майбутньої участі молоді в міжнародних та міжкультурних взаємодіях. Представниця викладацького корпусу університету К. Хайт (K. Hite) виокремила і таке: для концепту «історична пам'ять» характерна систематична видозміна, пов'язана із вимогами і викликами конкретного історико-політичного відтинку часу (Hite, St Lowrence, 2024).

Зауважимо, що для нашого дослідження принципово визначальним є твердження про те, що історична пам'ять належить до ключових складників формування у членів соціуму

¹ Про таку позицію вже неодноразово наголошували у своїх розвідках.

національної свідомості, національної ідентичності. Адже сьогодні, коли країна-агресор веде проти України екзистенційну війну, актуалізується необхідність невідпинно сприяти формуванню в молодих українців національно-патріотичних настроїв, постійно і цілеспрямовано впливати на формування національно орієнтованої громадянської свідомості, історичної пам'яті, підпорядкованої національним цінностям та інтересам. На цьому наголошено в Державній цільовій соціальній програмі, прийнятій в липні 2024 р. Її положення спрямовано на проведення заходів із утвердження української національної та громадянської ідентичності, віднесених до основних елементів формування здатності держави протистояти внутрішнім і зовнішнім безпековим загрозам (Державна цільова соціальна програма). У меті Програми завдання із забезпечення діяльності відповідних державних органів та громадських інституцій щодо «створення сприятливих умов та налагодження міжгалузевої взаємодії на загальнодержавному та регіональному рівнях для реалізації державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності шляхом національно-патріотичного, військово-патріотичного виховання, громадянської освіти населення України, популяризації суспільно-державних (національних) цінностей України (самобутність, соборність, воля, гідність) та формування на їх основі української національної та громадянської ідентичності» (Державна цільова соціальна програма). Безперечно, важливим ідеологічним орієнтиром для нас залишається й зміст прийнятого 2022 р. Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», про що писали у попередній статті (Дічек, 2024), а також положення Закону України «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу», який набув чинності 30 серпня 2025 р. (Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу, 2025). Тому саме висвітленню можливих напрямів організації в рамках краєзнавства, зокрема освітнього, роботи з формування в українській молоді почуття дієвого патріотизму, національної ідентичності «як складової забезпечення національної безпеки України» (Закон України, 2022) в умовах воєнного стану, а фактично війни, і присвячено статтю.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій з проблеми. Серед численних публікацій у зарубіжній гуманітаристиці, присвячених питанням історичної пам'яті, варто згадати праці істориків – П. Гаттон, Е. Гіденс, Е. Гобсбаум, Ж. Ле Гофф, П. Нора, Й. Рюзен, філософів – Ф. Анкерсміт, Т. Адорно, П. Рікер, М. Фуко, антропологів й культурологів – Я. Ассман, А. Ассман, соціологів – М. Альбвас, Дж. Олік. Обмежимося лише таким узагальненням: якщо наприкінці 1950-х років, коли в зарубіжжі активізувалося наукове обґрунтування феномену історичної пам'яті, історики частіше розмірковували над питаннями співвіднесення історичної пам'яті й історичної свідомості, то філософи й соціологи розглядали історичну пам'ять у ширшому розумінні, наприклад, у контексті соціального досвіду. А ближче до кінця ХХ ст. феномен історичної пам'яті почали експлуатувати політологи, причину цього чітко визначив французький історик Ж. Ле Гофф: «...колективна пам'ять була і є важливим питанням у боротьбі за владу між суспільними групами. Для класів, груп або індивідів, які правили й далі панують в історії суспільств, їхня влада над пам'яттю та забуттям залишається однією з найголовніших турбот» (Le Goff, 1992, p. 54).

У контексті процесів націєтворення та державотворення після 1991 р. і в Україні поживалася робота з дослідження питань історичної пам'яті, насамперед у контексті формування національної свідомості, що узгоджувалося із запитом соціуму, з підвищеним суспільним інтересом до минулого України і нації. Із величезної кількості наукової продукції згадаємо публікації О. Бойка, Ю. Зернія, А. Киридон, Г. Касьянова, Л. Нагорної, які розробляли питання термінологічного оснащення й функціонування зазначеного феномену; Я. Грицака, С. Здіорука, Л. Зашкільняка, Ю. Шаповала, Н. Яковенко, які досліджували механізми формування історичної пам'яті; Н. Городньої, Л. Залізняка, О. Кривецької, В. Масценка, М. Рябчука, які визначали роль історичної пам'яті в житті сучасного українського соціуму. А її значенню в освіті та галузі національно-патріотичного виховання приділили увагу Н. Бондаренко, І. Гирич, Н. Гупан, В. Кремень, Г. Корж, О. Пометун.

До вже згаданих на початку прізвищ учених-істориків, які досліджують питання регіоналістики, додамо імена істориків-краєзнавців, чії праці мають слугувати і слугують визначенню підходів до вивчення й історії регіональної освіти: академіки П. Тронько і В. Коцур, професори Г. Бондаренко, В. Даниленко, Ю. Данилюк, М. Костриця. Серед імен українських істориків освіти, у чиїх працях висвітлено теоретико-методологічні аспекти галузі, – Л. Ваховський, С. Гальчак, Н. Побірченко, Є. Хриков. Вивченням, власне, регіональної специфіки в розвитку освітніх процесів на українських землях плідно займаються академік В. Курило, професори В. Бугрій, Л. Корж-Усенко, Н. Коляда, О. Кравченко, С. Куліш, І. Курляк, В. Прокпчук, Н. Побірченко, К. Проніков, О. Філоненко та багато інших.

Однак, попри наявні студії, залишається теоретичний простір для нових інтерпретацій і досліджень, наприклад, щодо модернізації методологічних підходів до проведення краєзнавчих розвідок, розширення ролі біографічних студій у кореляції з питаннями історичної пам'яті, оновлення способів формування національної ідентичності в українській молоді відповідно до викликів воєнної доби, що триває.

Мета статті полягає в розкритті потенціалу освітнього краєзнавства як ефективного інструменту формування історичної пам'яті сучасної української молоді шляхом обґрунтування доцільності цілеспрямованого використання краєзнавчих проєктів, комемораційних практик, методу усної історії та біографістики для розвитку національної і громадянської ідентичності, утвердження наративу новітньої історії України та вшанування героїв-захисників у локальному контексті.

Мету деталізовано у таких **завданнях**:

- обґрунтувати доцільність *масового* (йдеться про цільову аудиторію – шкільну та студентську молодь) *цілеспрямованого використання* ресурсів проєктної краєзнавчої роботи щодо документування свідчень учасників, самовидців воєнних дій або їхніх наслідків, яке сприяє створенню новітнього наративу національної історії крізь призму локальних/регіональних даних;
- аргументувати доцільність спрямування практичного формату локальних комемораційних заходів на увічнення пам'яті воїнів ЗСУ – колишніх учнів/студентів та учителів/викладачів місцевих навчальних закладів різних рівнів, а також колишніх мешканців міст і сіл (регіонально/локальний рівень);
- окреслити шляхи використання методу усної історії як джерела активного формування в молоді української національної та громадянської ідентичності, віднесених до основних елементів формування здатності держави протистояти внутрішнім і зовнішнім безпековим загрозам;
- довести сенс поєднання методів усної історії та біографістики для створення усно-історичного образу захисника України, громадського активіста – волонтера тощо.

Методологія. Дослідження здійснено на основі джерельного пошуку та ретроспективного аналізу україно- і англomовних текстів, у яких розкриваються підходи до розуміння ключових понять, зазначених у назві й меті статті, що сукупно репрезентують дискурс у галузі експлікації історичної пам'яті та локальної історії/краєзнавства. Текстовий аналіз також здійснювався в руслі герменевтичного підходу до витлумачення дібраних текстів, що передбачає смисловий аналіз мовних форм і конструктів. Історико-генетичний підхід уможливив конструювання умовиводів щодо неповноти використовуваних способів впливу на процес формування в українській молоді історичної пам'яті з опорою на методологію усної історії, можливості якої надзвичайно актуалізувалися у теперішніх умовах російсько-української війни. Застосування зіставно-порівняльного аналізу дало змогу виокремити перспективність краєзнавчої проєктної діяльності з широкого залучення шкільної та студентської молоді до збирання сьогодишньої усноісторичної інформації/свідчень

Теоретичну основу дослідження становлять: теорія культурної пам'яті як образу колективного минулого, що наділена функцією самоідентифікації і репрезентована в пра-

цяx М. Альбвакса (Halbwaks, 1952), Яна й Алейди Ассман (Assman, 2011; 2020); концепція національної ідентичності Е. Сміта (Smith, 1998); підхід до розуміння історії нації як міфу Дж. Армстронга (Armstrong, 1992), Е. Геллнера (Gellner, 1983); тлумачення концепту етнографії/краєзнавства як основи легітимації державності і знаряддя формування історичної пам'яті та національної ідентифікації (Геллнер (Gellner, 1983; 1995).

Результати та обговорення. Ще в 1980-х роках один із найвпливовіших дослідників феномену нації та націоналізму англійський антрополог Е. Геллнер, обґрунтував ідею про те, що національна самосвідомість має базуватися на історії про *єдність*: національну, класову, етнічну, релігійну (Gellner, 1983), що постулює важливість формування спільної історичної пам'яті як одного з маркерів національної ідентичності. Характеризуючи фази розвитку націоналізму в Європі, Е. Геллнер виокремлює етнографічну фазу як повсюдну й обов'язкову в європейських країнах третього часового поясу, до яких відносить і Україну. На базі досягнень цієї фази переважно й вибудовується раціональна, кодифікована *висока культура* (висока культура у тлумаченні Е. Геллнера це – «грамотність, ...що є результатом наполегливого і достатньо тривалого *посвячення*, яке називають «освітою» (Gellner, 1983, с. 12). Саме напрацьовані етнографічною фазою дані здатні слугувати легітимації державі і нації (Gellner, 1983, с. 54), тобто сприяти «створюваній національній міфології». Дослідник усвідомлено ототожнює історію нації із національною міфологією, виокремлюючи локально-історичний або у нашому випадку – краєзнавчий чинник у творенні історії нації, що аргументує високу значущість краєзнавчої дослідницької роботи.

Оскільки феномен «краєзнавство» багатовимірний², то, зокрема, виокремлюють:

- державний рівень, у межах якого забезпечується функціонування краєзнавчих установ різного спрямування й підпорядкування,
- науковий рівень, засвідчений різнобічними напрацюваннями вчених,
- суспільний рівень,
- освітньо-педагогічний рівень (за Верменич, 2018).

Зрозуміло, що до дослідження широкого кола об'єктів залучається розмаїтий комплекс наукових дисциплін, які сукупно утворюють підстави для багатогранного пізнання певного локалітету (Реснт, 2017). Тому зазначимо, що свою увагу звертаємо лише на сферу історичного та освітньо-педагогічного (далі в тексті – освітнього)³ краєзнавства. Саме в межах цих дослідницьких напрямів краєзнавча робота насамперед впливає на формування в особи-учасника історичної пам'яті, національної самоідентифікації й патріотизму. Пізнання рідного краю становить стрижень національної самосвідомості й самоідентифікації, воно є необхід-

² Авторських варіантів структурування регіоналістики і краєзнавства існує доволі багато. Див. [б.н. (схеми структури краєзнавства)] / https://www.google.com/search?q=%D1%81%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0+%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%94%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0+%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8&rlz=1C1SQL_enUA891UA891&oq=%D0%A1%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0+%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%94%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUqBwgCECEYoAEyBggAEEUYOTIHCAEQIRigATIHCAIQIRigATIHCAQMIRigAdIBCjE0MTg0ajBqMTWoAgCwAgA&sourceid=chrome&ie=UTF-8#imgcr=dDhP (Зчитано 12.12.2024).

³ Сучасні зміни у терміновикористанні, пов'язані з поширенням у науковому вжитку англomовної версії науково-поняттєвого апарату, де поняття «освіта» (education) тлумачиться в об'єктно/предметному вимірі ширше, ніж поняття «педагогіка» (pedagogy), яке пов'язують із методами та технологіями навчання, вже обґрунтовано в низці публікацій, зокрема в енциклопедичній статті (Дічек, 2021, с. 426-427). Відповідно, наукову галузь «історія освіти» як відгалуження історії культури розглядаємо як ширше за об'єктно-предметним полем порівняно з галуззю «історія педагогіки», тобто останню розуміємо як частину системи історії освіти. Замість терміна «педагогічне краєзнавство» використовуємо осучаснену версію «освітнє краєзнавство».

ною умовою інтелектуального мужніння зростаючої особистості, перетворення її на свідомого громадянина й патріота. Краєзнавство – це тло, на якому із залученням близького юній особистості матеріалу можна впливати на досягнення нею закономірностей розвитку рідного краю – малої батьківщини, а через нього і великої батьківщини – України.

Окрім чи не найбільш значущої для освіти і державотворення функції освітнього краєзнавства, яка полягає у формуванні на *конкретних справах* патріотів свого краю й України, воно має ще деякі істотні можливості, що варто враховувати організаторам краєзнавчої роботи і дослідникам.

Узагальнено нагадаємо, що у своїй попередній статті зазначали важливість сьогодні брати до уваги, по-перше, що краєзнавство, у т. ч. освітнє, привносить до контексту природничих, економічних і соціогуманітарних досліджень місцевий колорит, духовну своєрідність, що працює на розширення пізнання локальної історії, націленої на виховання громадян – патріотів своєї держави, і також, безперечно, збагачує її історію; по-друге, що воно спроможне залучати до кола дослідників не лише фахівців, а й аматорів, ентузіастів, залюблених у свою малу батьківщину. Вочевидь постає факт двоєдності краєзнавства, тобто його належність і до сфери науки, і до сфери громадської діяльності, підтримуваної державою. Однак фахові історики застерігають від того, аби масовість не йшла на шкоду науковості. Нагромадження масиву локальних відомостей, що є провідним призначенням усіх типів краєзнавства, повинне «сприяти [його] переходу з екстенсивного стану в інтенсивний, спричинити помітний якісний стрибок» (Ресент, 2005).

Спираючись на міркування відомої української дослідниці у галузі історичної регіоналістики Я. Верменич, яка охарактеризувала особливості історичного краєзнавства порівняно з історичною регіоналістикою (Верменич, 2018), спробуємо виокремити особливості освітнього краєзнавства, які надають йому певні переваги перед іншими формами історичних досліджень.

Освітнє краєзнавство може забезпечувати деталізоване заглиблення у пласти локальної історії та культури, має чітке умісцєвлення об'єкта дослідження і можливість «наближення до суб'єкта історичного процесу – людини – в її природному та соціокультурному середовищі»; збагачення історії освіти розвідками глибинних пластів освітньо-культурного побутування українців. Але ще більш істотно – дає змогу відтворювати події слідом за їх виникненням («жива історія» освітнього життя). Характерним для освітнього краєзнавства є високий рівень його евристичних можливостей у віднайденні нових джерел (місцеві архіви, місцеві музейні збірки і пам'ятки, місцева преса, «польові» пошуки первинних особистих свідчень і усних оповідань, збирання матеріалів, що утворюють нині затребувану й актуалізовану часом «усну історію» освіти і культури краю, насамперед в умовах воєнного стану). Адже в нинішню добу випробувань російсько-українською війною особливої актуальності набувають збирання і документування свідчень/розповідей різних категорій місцевих мешканців – учнів, їхніх батьків, учасників бойових дій, їхніх близьких, педагогічних працівників, а також внутрішньо переміщених осіб, волонтерів, фіксування їхніх вражень, оповідей про особисті переживання, почуття, сприйняття й інтерпретацію подій та фактів, своє ставлення до того, що з ними відбулося.

Такі суб'єктивні знання окремої особистості про обставини, в яких вона опинилася чи які пережила, зафіксовані учасниками краєзнавчого руху, здатні забезпечити суб'єктивіацію історії сьогодення, що є одним із провідних трендів сучасної світової соціогуманістики. Водночас не можна забувати, що в сучасній краєзнавчій роботі для осмислення накопичуваного матеріалу варто задіювати здобутки і дослідницькі методи таких суміжних галузей знання, як соціологія, історична географія, етнографія, топоніміка, демографія, соціолінгвістика, аби сприяти оновленню підходів до розвитку краєзнавства.

Зауважимо, що саме в контексті творення наративу новітньої історії суверенної України доцільно говорити про можливість творення не міфологізованої, як стверджував про більш віддалені пласти історії Е. Геллнер, чиї ідеї згадували, а цілком об'єктивної і реально, доказово героїзованої її історії. Наголосимо, що сьогодні такому творенню вагомо сприяють мож-

ливості інформаційно-комунікаційних і цифрових технологій, наукові спроможності українських представників різних гілок гуманітаристики, тобто забезпечення міждисциплінарності дослідження та витлумачення їх результатів, а також зростання визнання сучасною гуманітаристикою можливостей і значущості потенціалу усної історії. Про її актуальність доказово наголошують дослідники цієї галузі. За твердженням співголови Української асоціації усної історії професора Гелінади Грінченко, у країнах Америки і Західної Європи інституціоналізація усної історії як окремого напрямку й методу історичних досліджень відбулася приблизно у 1960–1970-ті роки (Грінченко, 2006). Проте й досі існують різні тлумачення суті й методології усної історії дослідниками різних дисциплін, зумовлені особливостями методологічних засад певної із них.

Не заглиблюючись у теоретико-методологічні дискусії, обґрунтовуємо своє розуміння висловом авторитетного американського дослідника в галузі усної історії Д. А. Річі: усна історія – це «пам'ять [особи] як ядро історії, пам'ять, з якої виокремлюється суттєве і зберігається», або «це зібрання спогадів-свідчень (memories) та індивідуальних коментарів до подій історичної значущості засобом зафіксованого інтерв'ю» (Ritchie, 2003, p. 19). Вирішили свідомо не наводити поширені в інтернет-просторі, у наукових публікаціях добре відомі визначення усної історії, а покликаємося до її розуміння одним із відомих розробників теорії і практики усної історії та методики інтерв'ювання.

Від себе наголосимо, що усна історія – це насамперед ділянка ширшого дослідницького поля, яке називають студіями (дослідженнями) історичної пам'яті (memory studies). Крім того, усна історія визнається одночасно і методом дослідження, і джерелом даних. Можливо, у цій двоєдиності ховається і складність її дефініювання, і дискусійність рівня її науковості, бо, як зазначав інший відомий американський розробник методу проведення інтерв'ю в освіті і соціологічних науках І. Сейдмен (Seidman, 2006), «засадничі припущення про природу реальності, взаємозв'язки того, хто пізнає, і пізаного, підстави об'єктивності, можливості узагальнення, властиві кожному підходу, різні й значною мірою *суперечливі*» (Seidman, 2006, p. 8).

Нам близьким є сприйняття феномену усної історії дослідницею Г. Грінченко, яка вважає її «крихким містком, що поєднує фізичну реальність того, що відбулося, з нашими сьогоdnішніми емоціями... і саме спогад («риторична драма») в усному інтерв'ю є засобом усвідомлення єдності та відмінності минулого й теперішнього» (Грінченко, 2006, с. 30).

Уважаємо зайвим описувати в цій статті особливості методики інтерв'ювання, бо вони розлого викладені в низці праць і зарубіжних (Portelli, 2004; Passerini, 1987; Seidman, 2006; Saxson, 2022; Thompson, 2000; Thompson (Ed.), 2006; Yow, 2015), і українських авторів (Г. Грінченко (2007), А. Кілар (б. д.; 2024), О. Кісь (2007; 2017), Н. Ханенко-Фрізен (2010; 2021)). Тому зупинимось на окресленні можливостей усної історії в освітньому краєзнавстві. Думаємо, що учасникам краєзнавчої роботи, які проводимуть її у вимірі усної історії, доречно враховувати те, що фахівцями в цій сфері виокремлюється принаймні чотири форми фіксації усного досвіду: усна історія як наукова дисципліна, журналістика та журналістські розслідування, юстиція – збирання свідчень відповідно до процесуального законодавства, мистецтво у дуже широкому значенні. Це версія експертизи (2019–2024 рр.) Українського інституту національної пам'яті А. Дробовича (Дробович, 2023).

Згадана наукова установа з 2006 р. реалізує різні усноісторичні проекти. Як наголошує А. Дробович, пам'ять ніколи не є об'єктивною на сто відсотків, а методи, якими працюють фахівці з пам'яттю, відбираючи свідчення, в усіх згаданих вище сферах, спрямовані на мінімізацію суб'єктивності, випадковості, емоційності пам'яті (Дробович, 2023).

У навчальній діяльності закладів загальної середньої освіти усна історія може розглядатись як метод здобуття нових знань і водночас формування історичної свідомості, громадянської позиції на основі поваги до іншої людини та її прав, до світу її переживань і досвіду. Корисні відомості про практику й методику проведення усноісторичних розвідок з учнівською молоддю можна знайти в Інтернет-просторі, наприклад: (Нужна (б. д.); Усна історія (б. д.); Кілар (б. д.); Грінченко, 2007; Іріоглу, 2014; Саксон, 2022).

Звичайно, використання методів усної історії у школі не пов'язане із суворим дотриманням науково-теоретичних вимог. Для ілюстрації наведемо досвід Чеської Республіки, де в

руслі політики декомунізації задіяно метод усної історії у форматі тривалого в часі (!) загальнонаціонального проєкту «Історія XX століття». Це конкурс, у якому можуть взяти участь громадяни Чехії та Словаччини, які досягли 13 років. Роботи розподіляються за трьома віковими категоріями. Головне завдання – відобразити свідчення людей про життя у XX ст. на території Чехословаччини, Протекторату Чехії і Моравії, Чехословацької соціалістичної республіки тощо. Конкурсні роботи доступні на сайті проєкту та Чеського громадського радіо (Усна історія – що це).

В організації краєзнавчої роботи зі старшокласниками-аматорами, а також студентською молоддю⁴ керівникам проєктів вже варто дотримуватися науково-теоретичних вимог, пам'ятаючи, що й історична регіоналістика, й освітнє краєзнавство сьогодні має ґрунтуватися на певній теоретичній і методологічній основі, а таке базування забезпечує об'єктивно-раціональний підхід у ставленні пошуковців до досліджуваного матеріалу. Якщо в залученні учнів до збирання усної історії даних їх достатньо орієнтувати на біографічне інтерв'ю, то зі студентами усної історії процедура має складатися з таких основних етапів (хоча це й спрощена модель, наприклад, не проводяться глибинні інтерв'ю, які є прерогативою фахових науковців, лінгвістичний аналіз тощо):

- визначення теми інтерв'ю, розроблення напівстандартизованого опитувальника⁵, детальне попереднє обговорення включених до нього питань, забезпечення аудіо- чи відеозапису свідчень;
- проведення власне інтерв'ю на засадах поваги до героя інтерв'ю, терпіння й уважності до нього, усвідомлення самоцінності кожної людини та її досвіду, мінімізації можливої психологічної шкоди внаслідок намагання будь-що отримати ті чи ті факти, пов'язані, можливо, з болісними подіями чи емоціями;
- оброблення одержаної усної інформації, її транскрибування у писемний формат, що має здійснюватися не лише в дусі максимального збереження автентичності матеріалу (текст не редагується, має відтворювати особливості мовлення респондента), а й дотримання засад безпеки повідомлених даних насамперед для самого оповідача, нерозголошення інтимної інформації. Водночас не менш значущим є зафіксування, не втрата емоційно-психологічного забарвлення усного інтерв'ю, або, як пишуть, фахівці «почуттів, експресії, нюансів мовлення» (Pascos, 2021; Грінченко, 2023; Портеллі, 2021).

У нинішніх обставинах повномасштабної збройної агресії вважаємо необхідним, аби під час інтерв'ю учаснику наголошували на важливості та унікальності його історії для майбутнього України, що починається вже зараз. Аргументуємо цю тезу думкою П. Томпсона, який запевняв, що «дані, зібрані засобами усної історії, особливо від пересічних людей, утворюють цінний архів відомостей не лише теперішніх, а й для майбутніх істориків. Як і будь-які історичні джерела, усні історичні дані вимагають ретельної оцінки надійності та репрезентативності» (Thompson, 1981, p. 4). А тому в контексті історії сьогодення важливою є й спроба зафіксувати реалії, в яких опинилися українці після повномасштабного вторгнення держави-агресора в Україну, про що наголошує, наприклад, безпосередній учасник усної історії розвідок сучасної воєнної доби Ю. Волошин. Він вважає такі спроби фіксації винятково значущими (Волошин, 2023). Концентрування усної історії сьогодні на досвіді жертв, рятівників і героїв обстоюють і воєнний кореспондент А. Печерський та багато інших громадських активістів (Печерський, інтерв'ю, 2023). Плідні напрацювання в галузі усної історії, корисні для проєктування проведення інтерв'ю зі свідками сучасних (воєнних) подій у краєзнавчій роботі можна знайти за такими покликаннями зі списку джерел: Історія російсько-української війни (2015–2017); Кілар, 2024; Слухати, чути, розуміти: усна історія України, 2021; Ясь, 2024.

Істотно зазначити, що фахові історики в галузі усної історії зазвичай досліджують віддалені в часі тематичні феномени, про які вже склалися певні метанаративи. Тоді як для нас

⁴ Йдеться не про тих студентів, які фахово вивчають дисципліну «Усна історія», а про осіб, зацікавлених у різноманітних краєзнавчих дослідженнях.

⁵ Переконані, що саме цей вид інтерв'ю є інформаційно й емоційно насиченим.

наразі нагальною є усна історія сьогодення, війни в долі людини, держави, яка живе і бореться, тобто феномену, що не завершився, а така ситуація не зовсім відповідає засадам усної історії як науки. Г. Грінченко так коментує нинішні усноісторичні документування подій: «...це громадська ініціатива, адвокація інтересів України, фіксація досвідів, надання голосу тим, хто хоче поділитися своїм болем, своєю трагедією, переживаннями, рефлексіями. <...> Але відбувається відразу і фіксація, й оприлюднення даних. І між цими двома моментами часто немає належної аналітичної роботи» (Печерський, інтерв'ю, 2023). Дослідниця переконана, що усна історія незавершеної війни – це насамперед питання етики й методології. Схоже міркують соціологи В. Середа і Л. Малес (Середа & Малес (б. д.).

Ми увиразнили певну суперечливість викладених нами положень щодо реалізації усної історії як методу вивчення актуальних аспектів краєзнавства, пов'язаних із найбільшочішою для всіх українців проблемою людини-і-війни. Згідно з вимогою науковості треба дотримувати теоретичних і методологічних вимог здійснення усноісторичних розвідок, бо історична регіоналістика, у т. ч. освітня, ґрунтується на певній теоретичній і методологічній основі, що забезпечує об'єктивно-раціональний підхід у ставленні дослідника до досліджуваного матеріалу, потребує використання відповідних наукових методів, що сукупно *редукує чинник емоцій*. А відповідно до викликів часу не можна не надавати ваги фіксації, так би мовити, по «гарячих слідах» саме того, що люди переживають, відчувають, як вони сприймають й оцінюють життєві, політичні, соціальні обставини, що склалися внаслідок воєнних дій.

Тому в контексті освітнього краєзнавства в сучасних обставинах війни, на нашу думку, найважливіше зосередитися на збиранні й належному документуванні свідчень різних категорій українців, передусім дотичних до освітньої галузі. А отже, варто говорити про п'яту форму усної історії, можливо, методологічно знижену й редуковану стосовно усної історії як науково-історичної галузі, але надактуальну в суспільно-політичному розумінні, у вимірі творення сучасного наративу історичної пам'яті та формування патріотичних почуттів у здобувачів освіти різних рівнів.

Таким чином, освітнє краєзнавство, на наш погляд, має у здійсненні такої роботи вагомий потенціал, бо дає змогу:

- по-перше, долучити до пошуково-дослідницької проектної роботи не поодиноких зацікавлених осіб, а численний учнівський і студентський, учительський і викладацький загали закладів освіти різного рівня, підпорядковуючи її виконання і пізнавальним, і виховним цілям, передусім – цілям національно-патріотичного виховання;
- по-друге, за участі цього численного загалу є змога поширювати⁶ зібрані дані щонайменше в локальному вимірі, у місцевій громаді, що «працює» і на збільшення/поглиблення знання про людей свого краю, і на збудження серед жителів патріотичних емоцій;
- по-третє, забезпечувати збереження поряд із віддаленою пам'яттю і пам'яті близької – про локальний край батьків, земляків, створювати «місця пам'яті», аби на зібраному і збереженому матеріалі виховувати прийдешні покоління, організовувати традиції спільної комеморації.

Не намагаємося дати вичерпні відповіді на питання усноісторичного дослідження війни, що триває й досі, або «незавершеної війни», як її позначає Г. Грінченко. Ця проблема є наразі дискусійною і багатоаспектною. Але, з огляду на завдання освітньої сфери у сприянні національній безпеці (Критерії національної безпеки в освітній сфері, 2016; Удод, 2013), у сьогоднішній краєзнавчій роботі доцільно виходити з обставин реальних викликів та інтересів державності. Педагогічні працівники покликані переконливо окреслювати орієнтири у вибудові дітьми й молоддю національної ідентичності, яка є визначальним національним інтересом (Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національ-

⁶ Однак ще раз наголосимо на вираженому підході до оприлюднюваних даних, що має контролювати керівник чи організатор проекту.

ної та громадянської ідентичності» (2022); Критерії національної безпеки, 2016). Тому на часі широке залучення молодого покоління українців до збирання різних усноісторичних даних, бо це створює реальні індивідуальні «дотикання» до проблеми війни, формує ставлення до неї і як до особистісної трагедії, і як до вітальної проблеми захисту волі й суверенності своєї держави. Вважаємо, що усна історія – недооцінений інструмент зав'язків з громадськістю.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Насамкінець звернемо увагу, що сьогодні існує великий запит на нові підходи до реконструкції минулого, яка віддзеркалювала б не лише «зовнішню історію» об'єктів, а й «внутрішню історію» суб'єктів – «людську» історію (Зашкільняк, 2015), що нерозривно пов'язана з творчою діяльністю історичної особистості, із біографістикою. Це – характерна риса сучасного освоєння минулого, яка потребує подальших досліджень. А усна історія постає запитаною часом своєрідною додатковою гілкою у творенні «людської» історії.

Переконані, що конкретна історія свого краю і його людей, та ще персоніфікована у долях її мешканців, найлегше може починатися для дітей із вивчення історії своєї родини, своєї школи, своєї вулиці. Така «близька» історія завжди значно багатша й емоційно впливовіша, ніж уніфікований навчальний предмет. Саме узгоджені з віковими особливостями дітей (починаючи з дошкільного віку) малі проєктні завдання з мікроісторії, усної історії сприяють формуванню історичної пам'яті, національного самоусвідомлення. Адже такі форми роботи створюють умови сприйняття далекого й близького минулого та сьогодення найбільш зрозумілим і близьким для дитини способом – крізь емоції, пам'ять родинного, близького соціального і природного довкілля.

Сьогодні, в умовах війни, зокрема інформаційної, протидією і гуманітарним спротивом вважаємо якнайширше використання функції освітнього краєзнавства щодо соціально-історичного інформування жителів громад шляхом збільшення правдивого, націєорієнтованого і людиноцентрованого обсягу актуалізованого історичного знання, яке циркулює в суспільстві. Водночас краєзнавча активність сприяє задоволенню суспільної потреби в забезпеченні ідентичності на основі комеморації – організації спільної історичної пам'яті громади, соціуму, держави про своїх героїв.

Надалі, провідники краєзнавчих проєктів, у т. ч. з освітнього краєзнавства, скориставшись накопиченими в процесі роботи відомостями, зможуть, долучивши на етапі інтерпретації зібраного матеріалу науковців, доповнити загальноісторичне знання про специфічність певної краєвої культурної пам'яті, з'ясувати розбіжності у прийнятті жителями на свідомісному рівні патернів, пропонованих державною політикою історичної пам'яті з уже існуючими локальними міфами й образами.

У будь-якому форматі освітнє краєзнавство, орієнтоване на завдання пошуку та актуалізації механізмів передачі історичної пам'яті, підтримання поваги до культурної спадщини – і локальної, і загальнодержавної, є дієвим знаряддям виховання патріотизму, «інструментом пізнання, і школою виховання» (Турченко, 2008).

Вже згадана прикметна риса історико-освітнього краєзнавства – можливість залучати до пошуків значну кількість учасників, уможливорює реалізацію заохочення і залучення молоді до реальної краєзнавчої роботи, участь у якій формує нові кола краєзнавців і майбутніх фахових істориків, а назагал – формує патріотів. Усна історія дає змогу пізнавати рідний край крізь досвід людини-земляка, що олюднює образ малої батьківщини.

У контексті перспективи майбутніх досліджень висуваємо гіпотезу, що оновлений погляд на обґрунтування на основі здобутків сучасного наукового соціогуманітарного знання – і вітчизняного, і зарубіжного – теоретичних положень краєзнавства у контексті національної просвіти, сприятиме, по-перше, переосмисленню розуміння його функцій, можливостей, потенціалу в напрямі їх актуального розширення і приведення у відповідність до наявних світових трендів. По-друге, теоретичне розширення візії та місії краєзнавства в межах об'єктно-предметного поля історії та освіти, дасть підстави для збільшення дослідницьких інструментів, і не лише в аспекті формування патріотизму в дітей і молоді, а й формування новочасної історичної пам'яті нашого народу про його сьогоденішню боротьбу за свободу і незалежність.

Завершимо міркуваннями, висловленими на форумі усної історії України, що відбувся 10 жовтня 2023 р. в Києві й був присвячений усній історії як головному джерелу правди. Учасники засвідчили, що задокументований досвід війни трансформується у знання про війну і в те, як згодом це знання стає підвалинами для пам'ятання про неї. «Приватні історії та досвіди війни є вкрай різними, однак саме в їхньому поєднанні твориться історія всієї української нації. З огляду на це вкрай важливо, як саме науковці, журналісти, громадські активісти, митці збирають, зберігають і розповідають про ці досвіди. Також на основі зафіксованих, збережених, осмислених і представлених світу особистих історій війни формується погляд у майбутнє України. Ще одним надважливим завданням усної історії російсько-української війни є завдання розповісти правду про війну світові» (Форум усної історії України, 2023). Освітнє краєзнавство має потенціал для збагачення таких студій локально-краєзнавчим матеріалом, а сукупно всі такі матеріали про війну документують для створення історичного наративу життя нації.

Використані джерела

- Gellner, E. (1995). The importance of being modular. In J. A. Hall (Ed.). *Civil society: Theory, history and comparison* (pp. 32-55). Polity Press.
- Hite, K. (б. д.). *Historical memory*. St. Lawrence University. <https://www.stlawu.edu/offices/ciis/historical-memory#:~:text=%22The%20concept%20of%20E2%80%9Chistorical%20memory,about%20historical%20periods%20or%20events>
- Le Goff, J. (1992). *History and memory* (S. Rendall & E. Claman, Trans.). Columbia University Press.
- Pascoe, K. L. (2021). The afterlife of interviews: Explicit ethics and subtle ethics in sensitive or distressing qualitative research. *Qualitative Research*, 22(5). <https://doi.org/10.1177/14687941211012924>
- Ritchie, D. A. (2003). *Doing oral history: A practical guide*. Oxford University Press.
- Saxon, G. (2022). *Усна історія та історичний процес*. LibreTexts Ukraine. <https://ukrayinska.libretexts.org/>
- Seidman, I. (2005). *Interviewing as qualitative research: A guide for researchers in education and social sciences* (3rd Ed.). Teachers College Press.
- St. Lawrence University. (б.д.). *Historical memory*. <https://www.stlawu.edu/offices/ciis/historical-memory#:~:text=%22The%20concept%20of%20E2%80%9Chistorical%20memory,about%20historical%20periods%20or%20events>
- Thompson, P. (1981). Editorial: Britain strikes back: Two hundred years of 'Oral History'? *Oral History*, 9(1), 3-4. Oral History Society. <https://www.jstor.org/stable/40178668>
- Yow, V. R. (2015). *Recording oral history: A guide for the humanities and social sciences* (3rd ed.). Rowman & Littlefield.
- Васильчук, Г., & Мороко, В. (Ред.). (2016). *Усна історія російсько-української війни (2014-2016 роки)* (Вип. 2). К.I.C.
- Верменич, Я. (2018). Історична регіоналістика vs краєзнавство: Маркери дослідження мереж соціальної взаємодії в часі та просторі. *Краєзнавство*, 3, 4-12.
- Волошин, Ю. (2023). Публікація «Спогади про сучасне: інтерв'ю під час російсько-української війни». *Українська соціально-національна історія*. <https://usnainstoriya.info/publikacija-spagadi-pro-suchasne-interv-ju-pid-chas-rosijsko-ukrainskoi-vijni/>
- Грінченко, Г. (2006). *Усна історія як метод і джерело дослідження*. <http://history.org.ua/LiberUA/Book/OST/3.pdf>
- Грінченко, Г. (2021). Питання, наративи, інтерпретація: усна історія як мистецтво балансу і взаємодії. У Грінченко Г. (Ред.), *Слухати, чути, розуміти: Усна історія України XX–XXI століть* (с. 31-58). ТОВ «АРТ КНИГА».
- Грінченко, Г. Г. (2007). *Усна історія: Методичні рекомендації з організації дослідження: Для студентів і аспірантів*. ХНУ імені В. Н. Каразіна.
- Гелнер, Е. (1985/2003). *Нації та націоналізм* (Пер. з англ.). Таксон. <http://www.litopys.org.ua/gellner/gel.html>
- Дічек, Н. П. (2021). Історія освіти. У В. Г. Кремень (Ред.), *Енциклопедія освіти* (2-ге вид., допов. та перероб., с. 424-425). Юрінком Інтер.

- Дічек, Н. П. (2024). Освітнє краєзнавство в Україні: оновлення теоретичних засад і виклики інформаційної війни. *Український педагогічний журнал*, 2, 172-187. <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2024-2-172-187>
- Дробович, А. (2023, 13 жовтня). Коли досвіди стають знанням [Виступ на форумі «Усна історія як головне джерело правди»]. Фонд Ріната Ахметова. <https://akhmetovfoundation.org/news/usna-istoriya-yak-golovne-dzherelo-pravdy-u-ramkah-forumu-usnoi-istorii-ukrainy-u-kyevi-vidbulasya-panelna-dyskusiya-koly-dosvidy-stayut-znanniyam>
- Вепховна Рада України. (2022) *Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності* (Закон України № 2834-IX). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>
- Зашкільняк, Л. (2015). Про історичне мислення та роль історика у сучасному світі. *Україна-Європа-Світ: Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія*, 16(1), 174-180.
- Зерний, Ю. О. (2006). Генеза та сучасний зміст поняття історичної пам'яті. *Стратегічні пріоритети*, 1, 32-39.
- Іріоглу, Ю. О. (2014). Усно-історична методика в наукових дослідженнях та освітньому процесі у вищому навчальному закладі. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*, 40, 268-270. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npifznu_2014_40_52
- Кабінет Міністрів України. (2024). *Державна цільова соціальна програма з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року* (Постанова № 864). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/864-2024-%D0%BF#Text>
- Киридон, А. (2009). Концепт «історична пам'ять»: варіативність дефініювання. У Л. М. Алексієвця (Ред.), *Україна – Європа – Світ* (Вип. 3, с. 112–116). Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка.
- Киридон, А. (2016). Гетеротопії пам'яті: Теоретико-методологічні проблеми студій пам'яті. Ніка-Центр.
- Киридон, А. М. (2017). Студії пам'яті у сучасній гуманітаристиці: історія становлення. *Український історичний журнал*, 4, 150-161. <https://doi.org/10.15407/uhj2017.04.150>
- Кілар, А. (2024). *Український воїн: суспільний статус і стереотипи сприйняття (2014-2023)*. Інститут народознавства НАН України.
- Кілар, А. Ю. (б.д.). Методика усної історії: теорія та практика (на прикладі інтерв'ю з учасниками російсько-української війни). <http://do.forlan.org.ua/doc/depositary/>
- Кісь, О. (2007). Усна історія: становлення, проблематика, методологічні засади. *Україна модерна*, 11, 7-21.
- Кісь, О. (2017). *Усна історія в сучасній Україні: здобутки і виклики часу*. Фонд Гайнріха Бьоля. <https://ua.boell.org/uk/2017/01/16/usna-istoriya-v-suchasniy-ukrayinizdobutki-i-vikliki-chasu>
- Національний інститут стратегічних досліджень. (2016). *Критерії національної безпеки в освітній сфері: зарубіжний досвід та висновки для України*. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-08/osvita_bezpeka-7e24e.pdf
- Кудряченко, А. І. (Кер. авт. кол.). (2021). *Проблема історичної пам'яті у всесвітньо-історичному дискурсі (1945-2015 рр.)* [Монографія]. ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України».
- Майстер-клас «Усна історія як метод і джерело». (б.д.). <https://naurok.com.ua/mayster-klas-usna-istoriya-yak-metod-i-dzherelo-348028.html>
- Мільчев, В., & Мороко, В. (Ред.). (2017). *Усна історія російсько-української війни (2014-2016 роки)* (Вип. 3). К.І.С.
- Мороко, В. (Ред.). (2015). *Історія російсько-української війни (2014–2015 роки)* (Вип. 1). К.І.С.
- Нужна, Ю. П. (б.д.). Використання методу усної історії в навчально-виховній роботі закладу загальної середньої освіти. <https://vseosvita.ua/blogs/vykorystannia-metodu-usnoi-istorii-v-navchalno-vykhovni-roboti-zakladu-zahalnoi-serednoi-osvity-84025.html>
- Печерський, А. (2023, 18 жовтня). Усна історія незавершеної війни – це насамперед питання етики й методології (Інтерв'ю із співголовою Української асоціації усної історії Г. Грінченко). *АрміяInform*. <https://armyinform.com.ua/2023/10/18/usna-istoriya-nezavershenoyi-vijny-cze-nasampered-pytannya-etyky-j-metodologiyi-gelinada-grinchenko/>
- Портеллі, А. (2021). Як назбирати трохи знань: кілька думок про етику усної історії. У Г. Грінченко (Ред.), *Слухати, чути, розуміти: усна історія України XX–XXI століть* (с. 321-336). ТОВ «АРТ КНИГА».

- Реєнт, О. (2017). Науково-методологічні засади сучасного краєзнавства. *Краєзнавство*, 1-2, 21-23.
- Реєнт, О. П. (2005). *Соціогуманітарний вимір сучасного краєзнавства. Перечитуючи написане*. Київ.
- Річі, Д. (2021). Як проводити інтерв'ю. У Г. Грінченко (Ред.), *Слухати, чути, розуміти: усна історія України XX–XXI століть* (с. 287-320). ТОВ «АРТ КНИГА».
- Середа, В., & Малес, Л. (б.д.). Усна історія як метод і методологія: деякі проблеми створення та інтерпретації усної історичних джерел. *Україна модерна*. https://uamoderna.com/images/archiv/11/11_UM_11_Komentari_Sereda_Males.pdf
- Грінченко, Г. (Ред.). (2021). *Слухати, чути, розуміти: усна історія України XX–XXI століть*. Київ: ТОВ «АРТ КНИГА».
- Татаркевич, В. (2001). *Історія шести понять* (пер. укр.). Юніверс.
- Томсон, А. (2018). Чотири зміни парадигм в усній історії. *Схід/Захід. Історико-культурологічний збірник*, 11-12 (Спец. вид.), 7-24.
- Турченко, Г. Ф. (2008). Національні ідентичності та територіальний патріотизм (на матеріалах Півдня України початку XX ст.). *Південний архів. Серія: Історичні науки*, 28-29, 161-170.
- Грінченко, Г., Ханенко-Фрізен, Н. (Ред.). *У пошуках власного голосу: Усна історія як теорія, метод та джерело*. (2010). За ред. Харків: ПП «ТОРГСІН ПЛЮС».
- Удод, О. А. (2013). Шкільна історична освіта як репрезентант політики пам'яті. Національна та історична пам'ять. *Політика пам'яті у культурному просторі: Збірник наукових праць*, 8, 8-13.
- Удод, О. А. (2021). Історична пам'ять. У Смолій, В. (Ред.), *Енциклопедія історії України: Додатковий том*. Кн. 1: А-Я. НАН України, Інститут історії України. Наукова думка. http://www.history.org.ua/?termin=istorychna_pam'jat
- Усна історія як головне джерело правди: у рамках «Форуму усної історії України» у Києві відбулася панельна дискусія «Коли досвіди стають знанням».* (2023). <https://akhmetovfoundation.org/news/usna-istoriya-yak-golovne-dzherelo-pravdy-u-ramkah-forumu-usnoi-istorii-ukrainy-u-kyevi-vidbulasya-panelna-dyskusiya-koly-dosvidy-stayut-znanniam>
- Усна історія: що це*. (б.д.). <https://usnaistoriya.info/usna-istorija-shho-ce/>
- Шаповал, Ю. (Ред.). (2013). *Культура історичної пам'яті: європейський та український досвід*. ІПІЕНД.
- Ясь, О. (2024). Сучасна російсько-українська війна у світлі історичного й соціогуманітарного знання. У В. Смолій (Ред.), *Довідкові та методичні матеріали для термінологічного словника*. НАН України, Інститут історії України. <http://resource.history.org.ua/item/0018317>

References

- Gellner, E. (1995). The importance of being modular. In J. A. Hall (Ed.), *Civil society: Theory, history and comparison* (pp. 32–55). Polity Press. (in English).
- Hite, K. (n.d.). Historical memory. St. Lawrence University. <https://www.stlawu.edu/offices/ciis/historical-memory#:~:text=%22The%20concept%20of%20E%80%9Chistorical%20memory,about%20historical%20periods%20or%20events> (in English).
- Le Goff, J. (1992). *History and memory* (S. Rendall & E. Claman, Transl.). Columbia University Press. (in English).
- Pascoe, K. L. (2021). The afterlife of interviews: Explicit ethics and subtle ethics in sensitive or distressing qualitative research. *Qualitative Research*, 22(5). <https://doi.org/10.1177/14687941211012924> (in English).
- Pecherskyi, A. (2023, 18 zhovtnia). *Usna istoriia nezavershenoi viiny – tse nasampere d pytannia etyky y metodolohii (Interviu iz spivholovoiu Ukrainskoi asotsiatsii usnoi istorii H. Hrinchenko)*. ArmiaInform. <https://armyinform.com.ua/2023/10/18/usna-istoriya-nezavershenoyi-viiny-cze-nasampere-pytannya-etyky-j-metodologiyi-gelinada-grinchenko/> (in Ukrainian).
- Portelli, A. (2021). Yak nazbyraty trohy znan: kilka dumok pro etyky usnoi istorii. In H. Hrinchenko (Ed.), *Slukhaty, chuty, rozumity: usna istoriia Ukrainy XX–XXI stolit* (pp. 321-336). TOV «ART KNYHA». (in Ukrainian).
- Reient, O. (2017). Naukovo-metodolohichni zasady suchasnoho kraieznnavstva. *Kraieznnavstvo*, 1-2, 21-23. (in Ukrainian).

- Reient, O. P. (2005). *Sotsiohumanitarnyi vymir suchasnoho kraieznavstva. Perechytuiuchy napysane*. Kyiv. (in Ukrainian).
- Richi, D. (2021). Yak provodyty intervyy. In H. Hrinchenko (Ed.), *Slukhaty, chuty, rozumity: usna istoriia Ukrainy XX–XXI stolit* (pp. 287–320). TOV «ART KNYHA».
- Ritchie, D. A. (2003). *Doing oral history: A practical guide*. Oxford University Press. (in Ukrainian).
- Saxon, G. (2022). *Usna istoriia ta istorychni protses*. LibreTexts Ukraine. <https://ukrayinska.libretexts.org/> (in Ukrainian).
- Seidman, I. (2005). *Interviewing as qualitative research: A guide for researchers in education and social sciences* (3rd Ed.). Teachers College Press. (in Ukrainian).
- Sereda, V., & Males, L. (n. d.). *Usna istoriia yak metod i metodolohiia: deiaki problemy stvorennia ta interpretatsii usnoistorychnykh dzherel*. Ukraina moderna. https://uamoderna.com/images/archiv/11/11_UM_11_Komentari_Sereda_Males.pdf (in Ukrainian).
- Shapoval, Yu. (Ed.). (2013). *Kultura istorychnoi pamiaty: yevropeyskyi ta ukrainskyi dosvid*. IPIEND. (in Ukrainian).
- Hrinchenko, H. (Ed.). *Slukhaty, chuty, rozumity: usna istoriia Ukrainy XX–XXI stolit*. (2021). TOV «ART KNYHA». (in Ukrainian).
- St. Lawrence University. (n.d.). *Historical memory*. <https://www.stlawu.edu/offices/ciis/historical-memory#:~:text=%22The%20concept%20of%20E2%80%9Chistorical%20memory,about%20historical%20periods%20or%20events> (in Ukrainian).
- Tatarkevych, V. (2001). *Istoriia shesty poniat* (per. ukr.). Yunivers. (in Ukrainian).
- Thompson, P. (1981). Editorial: Britain strikes back: Two hundred years of “Oral History”? *Oral History*, 9(1), 3–4. Oral History Society. <https://www.jstor.org/stable/40178668> (in Ukrainian).
- Tomson, A. (2018). Chotyry zminy paradyhm v usnii istorii. *Skhid/Zakhid. Istoryko-kulturolohichnyi zbirnyk*, 11–12 (Spets. vyd.), 7–24. (in Ukrainian).
- Turchenko, H. F. (2008). Natsionalni identychnosti ta terytorialnyi patriotyzm (na materialakh Pivdnia Ukrainy pochatku XX st.). *Pivdennyi arkhiv. Seriia: Istorychni nauky*, 28–29, 161–170. (in Ukrainian).
- Hrinchenko, H., & Khanenko-Frizen, N. (Eds.). (2010). *U poshukakh vlasnoho holosu: Usna istoriia yak teoriia, metod ta dzherelo*. (2010). Kharkiv: PP «TORHSIN PLIuS». (in Ukrainian).
- Udod, O. A. (2013). Shkilna istorychna osvita yak reprezentant polityky pamiaty. *Natsionalna ta istorychna pamiat. Polityka pamiaty u kulturnomu prostori: Zbirnyk naukovykh prats*, 8, 8–13. (in Ukrainian).
- Udod, O. A. (2021). Istorychna pamiat. In V. Smolii (Ed.), *Entsyklopediia istorii Ukrainy: Dodatkovyi tom. Kn. 1: A–Ya*. NAN Ukrainy, Instytut istorii Ukrainy. Naukova dumka. http://www.history.org.ua/?termin=istorychna_pam'jat (in Ukrainian).
- Usna istoriia yak holovne dzherelo pravdy: u ramkakh «Forumu usnoi istorii Ukrainy» u Kyievi vidbula panelna dyskusiia «Koly dosvidy staiut znanniam»*. (2023). <https://akhmetovfoundation.org/news/usna-istoriya-yak-golovne-dzherelo-pravdy-u-ramkah-forumu-usnoi-istorii-ukrainy-u-kyevi-vidbulasya-panelna-dyskusiya-koly-dosvidy-stayut-znanniam>
- Usna istoriia: shcho tse*. (n. d.). <https://usnaistoriya.info/usna-istoriya-shcho-ce/> (in Ukrainian).
- Vasylchuk, H., & Moroko, V. (Eds.). (2016). *Usna istoriia rosiisko-ukrainskoi viiny (2014–2016 roky)* (Vyp. 2). K.I.S. (in Ukrainian).
- Vermenych, Ya. (2018). Istorychna rehionalistyka vs kraieznavstvo: Markery doslidzhennia merezh sotsialnoi vzaiemodii v chasi ta prostori. *Kraieznavstvo*, 3, 4–12. (in Ukrainian).
- Voloshyn, Yu. (2023). Publikatsiia «Spohady pro suchasne: intervyy pid chas rosiisko-ukrainskoi viiny». *Ukrainska sotsialno-natsionalna istoriia*. <https://usnaistoriya.info/publikacija-spagadi-pro-suchasne-intervju-pid-chas-rosijsko-ukrainskoi-vijni/> (in Ukrainian).
- Hrinchenko, H. (2006). *Usna istoriia yak metod i dzherelo doslidzhennia*. <http://history.org.ua/LiberUA/Book/OST/3.pdf> (in Ukrainian).
- Hrinchenko, H. (2021). Pytannia, naratyvy, interpretatsiia: usna istoriia yak mystetstvo balansu i vzaiemodii. In H. Hrinchenko (Ed.), *Slukhaty, chuty, rozumity: Usna istoriia Ukrainy XX–XXI stolit* (pp. 31–58). TOV «ART KNYHA». (in Ukrainian).

- Hrinchenko, H. H. (2007). *Usna istoriia: Metodychni rekomendatsii z orhanizatsii doslidzhennia: Dlia studentiv i aspirantiv*. KhNU imeni V. N. Karazina.
- Helner, E. (1985/2003). *Natsii ta natsionalizm* (Per. z anhl.). Takson. <http://www.litopys.org.ua/gellner/gel.html> (in Ukrainian).
- Dichek, N. P. (2021). *Istoriia osvity*. In Kremen, V. H. (Ed.). *Entsyklopediia osvity* (2-he vyd., dopov. ta pererob., pp. 424-425). Yurinkom Inter. (in Ukrainian).
- Dichek, N. P. (2024). *Osvitnie kraieznavstvo v Ukraini: onovlennia teoretychnykh zasad i vyklyky informatychnoi viiny. Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*, 2, 172-187. <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2024-2-172-187> (in Ukrainian).
- Drobovych, A. (2023). *Koly dosvidy staiut znanniam* [Vystup na forumi «Usna istoriia yak holovne dzherelo pravdy»]. Fond Rinata Akhmetova. <https://akhmetovfoundation.org/news/usna-istoriya-yak-golovne-dzherelo-pravdy-u-ramkah-forumu-usnoi-istorii-ukrainy-u-kyevi-vidbulasya-panelna-dyskusiya-koly-dosvidy-staiut-znanniam> (in Ukrainian).
- Verkhovna Rada Ukrainy. (2022). *Pro osnovni zasady derzhavnoi polityky u sferi utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti* (Zakon No. 2834-IX). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (in Ukrainian).
- Zashkilniak, L. (2015). *Pro istorychne myslennia ta rol istoryka u suchasnomu sviti. Ukraina-Yevropa-Svit: Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats. Seriya: Istoriia*, 16(1), 174-180. (in Ukrainian).
- Zernii, Yu. O. (2006). *Heneza ta suchasnyi zmist poniattia istorychnoi pamiaty. Stratehichni priorityty*, 1, 32-39. (in Ukrainian).
- Irioglu, Yu. O. (2014). *Usno-istorychna metodyka v naukovykh doslidzhenniakh ta osvitnomu protsesi u vyshchomu navchalnomu zakladi. Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, 40, 268-270. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npifznu_2014_40_52 (in Ukrainian).
- Kabinet Ministriv Ukrainy. (2024). *Derzhavna tsilova sotsialna prohrama z utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti na period do 2028 roku* (Postanova No. 864). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/864-2024-%D0%BF#Text> (in Ukrainian).
- Kyrydon, A. (2009). *Kontsept «istorychna pamiat»: variatyvnist definnyuvannia*. In L. M. Aleksiiyevets (Ed.), *Ukraina – Yevropa – Svit* (Vyp. 3, pp. 112-116). Vyd-vo TNPU im. V. Hnatiuka.
- Kyrydon, A. (2016). *Heterotopii pamiaty: Teoretyko-metodolohichni problemy studii pamiaty*. Nika-Tsentr. (in Ukrainian).
- Kyrydon, A. M. (2017). *Studii pamiaty u suchasni humanitarystytsi: istoriia stanovlennia. Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 4, 150-161. <https://doi.org/10.15407/uhj2017.04.150> (in Ukrainian).
- Kilar, A. (2024). *Ukrainskyi voin: suspilnyi status i stereotypy spryiniattia (2014-2023)*. Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy. (in Ukrainian).
- Kilar, A. Yu. (n.d.). *Metodyka usnoi istorii: teoriia ta praktyka (na prykladi interviiu z uchastykamy rosiisko-ukrainskoi viiny)*. <http://do.forlan.org.ua/doc/depositary/> (in Ukrainian).
- Kis, O. (2007). *Usna istoriia: stanovlennia, problematyka, metodolohichni zasady. Ukraina moderna*, 11, 7-21. (in Ukrainian).
- Kis, O. (2017). *Usna istoriia v suchasni Ukraini: zdobutky i vyklyky chasu*. Fond Hainrikha Biollia. <https://ua.boell.org/uk/2017/01/16/usna-istoriya-v-suchasniy-ukrayinizdobutki-i-viklyki-chasu> (in Ukrainian).
- Kryterii natsionalnoi bezpeky v osvितni sferi: zarubizhnyi dosvid ta vysnovky dlia Ukrainy. (2016). *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen*. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-08/osvita_bezpeka-7e24e.pdf (in Ukrainian).
- Kudriachenko, A. I. (Ker. avt. kol.). (2021). *Problema istorychnoi pamiaty u vsesvitno-istorychnomu dyskursi (1945-2015 rr.)* [Monohrafiia]. DU «Instytut vsesvitnoi istorii NAN Ukrainy». (in Ukrainian).
- Maister-klas «Usna istoriia yak metod i dzherelo». (n.d.). <https://naurok.com.ua/mayster-klas-usna-istoriya-yak-metod-i-dzherelo-348028.html> (in Ukrainian).
- Milchev, V., & Moroko, V. (Eds.). (2017). *Usna istoriia rosiisko-ukrainskoi viiny (2014-2016 roky)* (Vyp. 3). K.I.S. (in Ukrainian).
- Moroko, V. (Ed.). (2015). *Istoriia rosiisko-ukrainskoi viiny (2014-2015 roky)* (Vyp. 1). K.I.S. (in Ukrainian).

Nuzhna, Yu. P. (n.d.). *Vykorystannia metodu usnoi istorii v navchalno-vykhovnii roboti zakladu zahalnoi serednoi osvity*. <https://vseosvita.ua/blogs/vykorystannia-metodu-usnoi-istorii-v-navchalno-vykhovnii-roboti-zakladu-zahalnoi-serednoi-osvity-84025.html> (in Ukrainian).

Yas, O. (2024). Suchasna rosiisko-ukrainska viina u svitli istorychnoho y sotsiohumanitarnoho znannia. In V. Smolii (Ed.), *Dovidkovi ta metodychni materialy dlia terminolohichnoho slovnyka*. NAN Ukrainy, Instytut istorii Ukrainy. <http://resource.history.org.ua/item/0018317> (in Ukrainian).

Yow, V. R. (2015). *Recording oral history: A guide for the humanities and social sciences* (3rd Ed.). Rowman & Littlefield. (in English).

Nataliia Dichek – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of History and Philosophy of Education, Institute of Pedagogy of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

Research interests: history of Ukrainian and foreign education, methodology of historical-pedagogical research, pedagogical personalistics, foreign Makarenko studies, issues of educational philosophy.

THE POTENTIAL OF EDUCATIONAL LOCAL HISTORY IN SHAPING HISTORICAL MEMORY AMONG CONTEMPORARY UKRAINIAN YOUTH: SOME PRACTICAL DIRECTIONS

Abstract. The article presents the author's reflections on the potential opportunities of oral historical research in the context of modernizing the object-subject and methodological domains of educational local history considering the challenges posed by martial law, caused by russian aggression against Ukraine.

The goal of the article is realized through the following objectives:

- the rationale is provided for the widespread (involving school and university youth) and purposeful use of project-based local history work aimed at documenting the testimonies of participants and eyewitnesses of military actions or their consequences. This process contributes to the creation of a contemporary narrative of national history through the lens of local and regional data;
- the expediency is substantiated of directing the practical format of local commemorative events towards honouring the memory of Ukrainian Armed Forces soldiers – former pupils/students and teachers/lecturers of local educational institutions, as well as former residents of cities, towns, and villages (at the regional/local level);
- the article outlines ways to use the method of oral history as a source for actively shaping Ukrainian national and civic identity among young people, which are considered essential elements of the state's ability to resist internal and external security threat ;
- it is demonstrated that combining the methods of oral history and biographical studies is meaningful for creating an oral-historical image of the Ukrainian defender and civic activist – the volunteer.

Today, local historical activity must contribute to meeting the societal need for ensuring national unity through the organization of collective commemoration dedicated to the participants, victims, and heroes of the tragic yet defining events of military aggression. Commemorative practices not only unite community members (at the local level) but also organically shape a shared historical memory of events and heroes at both the local and national levels.

Keywords: educational local history; historical memory; historical regional studies; oral history; national self-identification; commemoration; documentation of testimonies of the russian-Ukrainian war; interview.